

Dr. Danilo Türk

Iskanje poti k mednarodni odličnosti

Odličnost in posameznik

Pred štirimi leti je na takratnem, štirinajstem forumu odličnosti in mojstrstva profesor France Bučar poudaril, da je »odličnost neposredno povezana s pojmovanjem posameznika v oblikovanju družbe in njene dejavnosti«. ¹ Pojasnil je, da je odličnost vselej kvaliteta posameznikov, ki utegnejo biti prav zavoljo te lastnosti v težavah z lastnim okoljem, in da mora demokracija, ki že po naravi stvari odraža povprečje, najti način omogočiti uveljavitev odličnosti v posamezniku. V družbi je treba »ustvariti potrebno vzdušje sodelovanja in sporazumevanja., sicer se tudi prizadevanje za odličnost spreminja v boj z mlino na veter.« ² To so tehtne besede, ki zaslužijo veliko nadaljnje razprave.

Po mojem mnenju je prvo vprašanje, na katerega moramo odgovoriti, ali je v določeni družbi prostor za etiko, ki spodbuja vsakega posameznika, da v sebi samem najde spodbude za prizadevanje k odličnosti. Odličnost sama po sebi je namreč vselej individualna, družbeno ozračje, ki jo omogoča, pa vselej kolektivno oziroma

1 Učinkovito povezovanje našega gospodarstva in drugih delov naše družbe, 14. Forum odličnosti in mojstrstva, Otočec 2002, Publikacija v izdaji Zveze ekonomistov Slovenije, Društva ekonomistov Dolenjske in Bele krajine in Gospodarske zbornice Slovenije - Območne zbornice Novo mesto, Otočec, 23 in 24. maj 2002, str. 7

2 Prav tam, str. 9.

splošno. To vprašanje seveda ni novo. Ravno tako je med starejšimi spoznanji tudi to, da človek kot posameznik od družbenega okolja ne sme pričakovati idealnih razmer za lastni razvoj. Tako pričakovanje po navadi pomeni kapitulacijo – češ, saj ne morem storiti ničesar velikega, ker mi tega družbene razmere ne omogočajo. Pojasniti pa je treba, da družbene razmere niso idealne za nikogar, in da se prizadevanje za odličnost začne pri sebi samem. Vse, kar se od družbenega okolja lahko pričakuje, je določen minimum pogojev (zdravstvenih, izobraževalnih, političnih in drugih). Svojo usodo in svoj prispevek v družbi pa si določa človek sam.

Prav bi bilo, da družbeno okolje stimulira posameznika k prizadevanju za najboljše možne rezultate in za odličnost. Tu je velikega pomena vprašanje, kakšno etiko spodbuja določena družba in njeni organizirani instrumenti, zlasti izobraževalni sistem. Sedaj, v enaindvajsetem stoletju, imamo prednost, da so za nami že dolga obdobja filozofskih razprav, ki so oblikovala določene temeljne etične pristope. Gledano s tega stališča so poti do odličnosti lahko različne, na vsaki od njih pa je treba rešiti vprašanje odnosa med posameznikom in družbo.

Vzemimo za primer konfucijansko gledanje na svet, ki daje velik pomen spoštovanju avtoritete in poudarja odgovornost do skupnosti, od posameznika pa zahteva iskanje skladnosti med njegovimi lastnimi aspiracijami in tistim, kar je v družbi sprejeto kot skupno dobro. Vprašanje, ki se prej ali pozneje postavi, je, kako veliko mora biti območje osebne avtonomije in svobode posameznika, da bi ta lahko dal resnično odličen prispevek k skupnemu dobru. V obdobju množične proizvodnje in organizacije se to ne zdi težko dosegljivo, saj sta kolektivnost in dobra organizacija zanesljivejša pot do cilja, kot pa individualizem in lastna ustvarjalnost. Vendar pa se tudi tu v današnjih razmerah dogajajo spremembe. Odličnost na področju novih tehnologij zahteva kreativnost, ta pa večjo osebno svobodo in manj neposredne podvrženosti potrebam skupnosti. Napetosti v takem razvoju se nujno prej ali pozneje izrazijo v politični razpravi in zato je nujno zagotoviti prostor svobodi izražanja, pravici do svobode zbiranja in združevanja in drugim pravicam, ki omogočajo človeško svobodo. Pot do skupnega je treba poiskati

na podlagi mnenj, ki so jih izrazili posamezniki. Prav ta vprašanja bodo med osrednjimi v razvoju Kitajske in nujen pogoj za njeno zagotavljanje odličnosti v prihodnje.

V zahodni civilizaciji so etična vprašanja položaja posameznika v družbi in zahtev odličnosti med starejšimi vprašanji, s katerimi so se ukvarjali filozofi. V novejšem času sta ta razprava, in kar je verjetno še bolj pomembno, zgodovinska in razvojna izkušnja, dali velik poudarek avtonomiji človeka kot posameznika.

Enega bolj poudarjenih izrazov tega pogleda najdemo v delih Johna Stuarta Milla, britanskega misleca iz začetka 19. stoletja, ki je v svojem eseju »O svobodi« zapisal: »...edini cilj, zaradi katerega sme človeštvo individualno ali kolektivno posegati v svobodo akcije kateregakoli posameznika, je samozaščita. To pomeni, da je edini razlog, zaradi katerega se lahko nad članom civilizirane skupnosti oblast zakonito izvršuje zoper njegovo voljo, preprečevanje škode drugim.«³

Skupno dobro ima v tem filozofskem pogledu sekundarni značaj in je povsem nedefinirano. Zdi se, kot da ne obstaja zunaj takega pojma, kot je »škoda drugim«. To, da se drugim lahko naredi škoda tudi s preprečevanjem razvoja, je možno trditi le z dedukcijo, predpostavka pa je ravno obratna, individualna svoboda bo boljše zagotavljala razvoj, kot pa omejevanje v imenu skupnosti.

Dosledni individualizem, ki ga zastopa Mill, ima tudi nekaj pomembnih praktičnih vidikov, zlasti ko gre za individualne svoboščine, kot je na primer svoboda izražanja mnenj: »Če bi celotno človeštvo, razen enega posameznika, imelo eno mnenje, in bi samo en človek zastopal nasprotno mnenje, ne bi človeštvo kot celota imelo prav nič več pravice utišati tega posameznika, kot bi je imel on, če bi to bilo v njegovi moči, utišati človeštvo kot celoto.«⁴

Ta misel je zelo dragocen prispevek v zakladnico svetovne modrosti o svobodi izražanja mnenj. Utišanje nasprotnih mnenj je vselej nesprejemljivo. To si je treba zlasti zapomniti za potrebe sleher-

3 John Stuart Mill, *On Liberty and Other Essays*, v zbirki *World's Classics*, Oxford University Press, 1991, str. 14.

4 Prav tam, str. 21.

ne politične razprave. Seveda pa je tudi Mill razumel, da je treba razlikovati med »mnenji« in »dejanji«. Slednja seveda ne morejo biti enako svobodna kot mnenja. Posameznik se mora tega zavedati in ne sme biti »nadloga« drugim ljudem.⁵

Tudi zagovorniki največjega individualizma morajo torej priznati potrebo usklajevanja posameznikovih dejanj z zahtevami, ki jih, kot minimum, nalaga življenje v skupnosti. To vprašanje se zastavlja v vseh razpravah o etiki. Filozofi so iskali različne rešitve za probleme, ki jih zahteva tehtanje teh potreb. Aristotel, na primer, je v svojem delu »Nikomahova etika« razložil, da je za srečo - poleg individualnih lastnosti človeka - potrebno tudi skladno sožitje z drugimi člani skupnosti. To pa je že družbena naloga. Individualne lastnosti oz. »kreposti« posameznika v skupnosti, niso splošno zagotovljene, saj bodo med ljudmi vselej tudi posamezniki »inferiornega značaja«. Ljudje bodo krepostni, če bo skupnost imela zakone, ki bo za take posameznike predvidela ustrezne kazni.⁶

S stališča razprave o odličnosti pa je v Aristotelovi etiki poleg poudarjanja ravnotežij in skladnosti zanimivo še nekaj drugega. Aristotel je zelo jasno razlikoval med ustvarjalnostjo in praktično modrostjo. Prva se izraža v sposobnosti nekaj narediti (npr. v arhitekturi), druga pa v tem, da je tisto, kar se počne (npr. v politiki), dobro za ljudi nasploh, pri čemer pa končnega cilja, oz. »proizvoda« tu ne moremo pričakovati. Odličnost je po Aristotelu možna samo v umetniških in drugih kreativnih dejavnostih, medtem ko je v dejavnostih praktične modrosti, kakršna je politika, preprosto ni.⁷ Tu mora prevladovati krepost, se pravi človeška osebnostna lastnost, ta pa zahteva, kot že rečeno, primerne zakone, ki zagotovijo, da se ljudje ravnajo v skladu z zahtevami kreposti, četudi iz svoje lastne nravi takega ravnanja ne bi bili zmožni.

5 Prav tam, str. 62.

6 Aristotel, Nikomahova etika, X. knjiga, 9. poglavje, 1180 a.

7 Prav tam, VI. Knjiga 4. in 5. poglavje. Mimogrede je vredno omeniti, da se Aristotel v tem delu o etiki, ki ga je posvetil svojemu sinu Nikomahu, veliko ukvarja z vprašanjem odličnosti v kontekstu iskanja sreče. V klasični misli I. knjige (7. poglavje, 15. oddelek) poudarja, da mora biti vsaka dejavnost opravljena s potrebno odličnostjo. človeško dobro je aktivnost duha v skladu s krepostjo, in če je slednjih več, če ima človek več vrlin, v skladu z najboljšo in najbolj popolno med njimi. Ta pedagoški pristop bi moral biti vodilo tudi sodobnim učiteljem, ki poskušajo svoje študente prepričati o vrednosti odličnosti.

Ali je kvaliteto človeške nravi možno izboljšati predvsem z zakoni, kot je menil Aristotel, ali pa je mogoče v sami etiki poiskati pot do izboljšanja človeka in do njegove zavzemanja za vsestransko odličnost?

Odgovor je mogoče najti v pojmu dolžnosti, ki je eden osrednjih v Kantovi etiki. V svoji *Metafiziki morale* Kant razpravlja o različnih vrstah dolžnosti, med njimi tudi o meritornih dolžnostih človeka do samega sebe. V človeštvu obstaja sposobnost za popolnost (perfektnost), »... Zanemarjanje te sposobnosti je morebiti skladno z ohranjanjem človeštva, če bi to bil zadosten cilj, ne pa z njegovim napredovanjem.«⁸ Za Kanta je kultiviranje volje za univerzalne moralne vrednote, izražene v dolžnostih, temeljni moralni smisel (*sensus moralis*) in nujna podlaga za napredovanje človeštva. To je pomembno kot navodilo, kako naj človek kot posameznik razvija svojo lastno sposobnost, hkrati pa, zaradi univerzalnosti teh dolžnosti, tudi omejitev človeškemu individualizmu: človek sam naj ravna tako, kot bi hotel, da ravnajo vsi. Čim več bo ljudi, ki bodo svojo dejavnost v družbi snovali na podlagi tega etičnega načela, tem večja je verjetnost, da bo človeštvo kot celota lahko napredovalo. Seveda pa velja tudi obratno - čim manj je ozaveščenih posameznikov, tem manj ima človeštvo možnosti napredovati.

V pripravah na ta forum je bila ponovno poudarjena naslednja misel: »Dolžan ni la kar mu veva stan, kar more, mož storiti je dolžan!« Tudi v njej najdemo odmev Kantove etike dolžnosti.

Odličnost in različna področja človeške ustvarjalnosti

Že Aristotel je opozoril, da se odličnost izkazuje na nekaterih, ne pa na vseh področjih človeškega delovanja. Načeloma bi rekli, da je odličnost doma tam, kjer je v ospredju ustvarjalnost.

Vsakdo je v življenju kdaj opazil umetniško delo, spričo katerega je v hipu jasno, da po svoji kvaliteti znatno presega druge. Veliko je namreč takih del, ki so dobra in prav dobra, nekaj pa jih odstopa, in tiste si posebej zapomnimo. Nedavno je nek britanski kritik na tak

8 Immanuel Kant, *The metaphysics of Morals*, v zbirki *Great Books of the Western World*, 42. knjiga, str. 272.

način opisal odličnost znane komedije Oscarja Wildea »Kako važno je imenovati se Ernest.« Medtem ko so druga dela, ki ironizirajo britanski vrhnji sloj viktorijanske dobe, lahko še danes zabavna, pa je samo omenjeno delo združilo v sebi humor in kritiko, značaje in situacije, na način, ki ga ločuje od dobrih in zelo dobrih, in ga uvršča v kategorijo zase. Odličnost te vrste je seveda nesmrtna in po svojem bistvu mednarodna – dela, ki dosežejo ta nivo, sodijo v skupno zakladnico človeške kulture.

Vprašanje, ki si ga moramo postaviti, pa je, ali je tako zahteven kriterij nujen pogoj vsake odličnosti, ali pa lahko izraz odličnost uporabljamo tudi bolj svobodno. Zdi se, da je treba upoštevati tudi posebnosti področij. Umetniško ustvarjanje ima svoja merila odličnosti, znanost svoja in gospodarstvo svoja. Za vsa ta področja pa je značilna skupna značilnost: Odličnost je lahko samo mednarodna in je dosežena samo, kadar se izrazi v mednarodni primerjavi.

Znanost ni bila nikoli v resnici nacionalna, gospodarstvo pa to že dolgo ni več. Samo mednarodne primerjave lahko povedo, ali je nek znanstveni ali gospodarski dosežek v resnici odličen. Skupnost znanstvenikov ali gospodarstvenikov, ki ima ambicijo odličnosti, bo svoje dosežke vselej hotela mednarodno primerjati in meriti. Morebiti se bo to moje izenačevanje znanosti in gospodarstva zdelo umetno. Nedvomno so med tema dvema vrstama človeške dejavnosti tudi pomembne razlike. Poudariti pa želim njuno medsebojno povezanost, njuno skupno poslanstvo in njun mednarodni značaj. Znanstveni in gospodarski napredek sta nujno povezana – brez prvega ni drugega – oba imata za končni cilj izboljšanje človeške usode in oba sta v končni analizi mednarodna po svoji naravi. Iluzija je misliti, da se je mogoče dolgoročno izolirati, bodisi od napredka v znanosti ali od napredka v gospodarstvu.

Posebne značilnosti politike

V politiki pa je položaj drugačen. Kot smo omenili, je na to opozoril že Aristotel, ki je politiko uvrstil med področja »praktične modrosti«. V novejšem času pa je tej temeljni značilnosti dodanih še nekaj drugih spoznanj. Vsa politika je lokalna – je nekoč duhovito in lucidno opredelil njeno bistvo Tip O'Neill, ameriški politik, ki je

tej dejavnosti prebil vse svoje aktivno življenje. Politika mora v prvi vrsti izražati značilnosti in potrebe ljudi z vsemi njihovimi pomanjkljivostmi in je tudi njihovo zrcalo. Politične elite so vselej tudi »ljudske« elite, v prvinskem pomenu te besede. Brez tega ne bi mogle dolgo obstati. Politične elite so elitne samo v tem, da so javno določljive. »Elitnost« v smislu izločevanja iz skupine se v politiki dolgoročno ne izplača, medtem ko je ljudskost tako rekoč zapovedana. Seveda pa ljudskost ne pomeni, da so politične elite vselej reprezentativne in posedujejo oblast legitimno. Njihova »ljudskost« se lahko izraža v občasnih demonstracijah »preprostosti«, v pogosti »hoji med ljudstvo« itd. Ritualni, ki se jih lahko spominjamo iz časov Josipa Broza Tita, spadajo med take primere ljudskosti.

Politika pa je poleg svoje lokalnosti značilna tudi po tem, da potrebuje takojšnje učinke in pogosto, četudi ne vselej, kompromise. Zato politika le redkokdaj ustvarja vtis odličnosti. Tak vtis lahko nastane šele v ustrezni časovni perspektivi. Z današnje perspektive je na primer mogoče opisati določene politične ideje in dosežke ameriškega predsednika Franklina D. Roosevelta kot odlične – npr. njegov »New Deal«, ki je pomagal državo rešiti iz globoke gospodarske depresije, ali pa, po drugi svetovni vojni, njegovo idejo kolektivne varnosti, ki je še danes najboljše upanje za varnejši svet.

Primerjave med državami pa so vselej dvomljive koristnosti. Politika se namreč nikoli ne more otresti svoje lokalnosti in jo je zato težko primerjati. Primerjave so zato na tem področju vselej površne, pogosto pa tudi samovoljne in preračunane na politične učinke. Zato tudi v teh primerjavah težko govorimo o odličnosti na način, kakršnega lahko uporabljamo na drugih področjih – v gospodarstvu, v znanosti in umetnosti.

Politika pa je poleg vseh omenjenih značilnosti nekaj posebnega še v enem pomenu. Je nujna sestavina vsakega odločanja o javnih zadevah. V Sloveniji bi se morali tega bolj zavedati in zavračati zablodo o politiki kot o nečem »umazanem«. Četudi je res, da je v politični praksi marsikaj »umazanega«, pa je politika preveč pomembna, da bi jo lahko pošteni ljudje kratko in malo zavrnil in odklonili sodelovanje v njej. Iz politike namreč izvira legitimnost oblasti in je zato v organiziranih družbah nepogrešljiva. Seveda so viri legi-

timnosti različni – dinastična lojalnost, ideološka opredeljenost ali verska utemeljitev državne ureditve ali pa, v najboljšem primeru, demokratični značaj političnega procesa samega. Vsakemu od teh tipov legitimnosti ustreza določen tip politike. Vse drugo, zlasti gospodarstvo pa tudi znanost in umetnost, ima lahko vpliv, včasih tudi odločilen vpliv na politično odločanje. Ne morejo pa ga nadomestiti, ne glede na to, kako velik je ta vpliv. Politika je nepogrešljiva in zato zelo pomembna.

Pomembnost politike in njen vpliv na ostale podsisteme v družbi pa se spreminja. S stališča človeka kot posameznika je pomembno, da je politike ravno prav, da omogoča smiselno udeležbo posameznika v odločanju, in da je ni preveč – torej, da ne posega v avtonomijo človeka kot posameznika in v avtonomijo drugih družbenih podsistemov. Zlasti prvo je temeljnega pomena in tu si je človeštvo izbojevalo celovit kodeks človekovih pravic, ki imajo prvenstveni cilj zaščititi posameznika pred močjo politike in njenega najmočnejšega instrumenta – države.

Nekoliko drugače je, kadar gre za vpliv politike na druge družbene podsisteme, kot so mediji, univerze in gospodarstvo. Na te podsisteme politika vselej vpliva, vsaj kot na področja javnega odločanja in zakonodaje. Kot vemo, je ta čas v Sloveniji veliko razprave prav o tem, ali je pomen politike primeren oziroma ali ni morebiti že prevelik. Značilno je, da tovrstna razprava lahko poteka le v demokratično organizirani družbi. V avtoritarnih družbah je razprava o tem lahko samo zelo omejena, v kolikor je sploh mogoča. Kvaliteta demokracije pa se izraža ravno v tem koliko avtonomije uživajo taki podsistemi kot so mediji, univerze in gospodarstvo. Seveda obstajajo tudi drugi indikatorji kvalitete demokracije – npr. stopnja vključenosti javnosti v odločanje o resnično pomembnih vprašanjih. V kolikor gre za obča, javna vprašanja, na primer davčni sistem, ali vprašanja, ki zadevajo določen podsistem, kot je odprtost za tuje investicije v gospodarstvu, je udeležba podsistema v političnem procesu naravna in združljiva z demokracijo. Drugače pa je takrat, kadar nastane vtis, da je kateri od omenjenih podsistemov postavljen v položaj izvajalca ali »vzvoda« politike. Tak položaj prej ali pozneje povzroči neadekvatno funkcioniranje podsistema, kar je slabo tudi

za družbeni sistem kot celoto. Ravno zato je vprašanje avtonomije družbenih podsistemov tako pomembno. Brez njihove avtonomije ni svobodnega razvoja in potrebne kritike, to pa se naposled mora izraziti v premajhni kvaliteti političnega odločanja in, v ekstremnih primerih, v neuspehu politike.

Zunanja politika je del politike – toda, ali potrebuje določeno avtonomnost? Kateri so temeljni pogoji kvalitetne zunanje politike?

Medtem ko razmerje med politiko in drugimi družbenimi pod sistemi nedvomno zahteva spoštovanje njihove avtonomije, pa je razmerje med politiko in njenim zunanjim segmentom, t.j. zunanjo politiko, nekoliko drugačno. Zunanja politika ni avtonomen družbeni podsistem, ampak – kot ime pove – del politike. Vendar pa je zunanja politika v posebnem položaju zaradi posebne vloge, ki jo ima kot sestavina politike v celoti. Kvalitetno mora zaznavati dogajanje v zunanjem okolju in pomagati, da politika spozna in uporabi rezultate tega zaznavanja. V zunanjem okolju mora izvajati politične naloge, a za to nalogo mora imeti ustrezno svobodo, da izvajanje prilagaja okoliščinam tega okolja (načelo realizma) in pravočasno izkoristi priložnosti, ki jih vnaprej ni bilo mogoče predvideti (načelo iniciativnosti). Vse te zahteve pa postavljajo pred zunanjo politiko nalogo kvalitetnega, dejali bi odličnega ocenjevanja stanja v zunanjem okolju. In tako smo spet pri vprašanju odličnosti. Zunanja politika mora težiti k odličnosti – ne zato, ker bi se hotela »izločiti« iz politike in postati nekakšen elitni in avtonomen podsistem, ampak zato, da bi lahko opravljala svoje specifične naloge. Četudi zunanja politika kot del politike odličnosti že po naravi stvari ne more doseči, pa si mora zanjo, zaradi svoje specifične vloge v širšem sistemu politike, vselej prizadevati.

Da bi se zunanja politika približala kakovosti, ki bi jo – z nekaj svobode – lahko ocenili kot odlično, mora izpolnjevati nekaj temeljnih pogojev. Na prvem mestu med njimi je ***verodostojnost (kredibilnost)***. Zunanja politika mora biti takšna, da ji je mogoče verjeti. To je zlasti pomembno za države, s katerimi že intenzivno sodelu-

jemo ali želimo sodelovati, pa tudi za druge države in za lastno javnost. Politika, ki vzbuja dvome in nezaupanje, ne more veljati za kvalitetno, kaj šele odlično.

V praksi je kar nekaj težav, ki jih je treba premagati v prizadevanju za verodostojnost. Včasih se državi zdi, da je oportuno sprejeti neko stališče, za katerega se šele kasneje izkaže, da nosi s seboj določeno, morebiti visoko ceno. Kvalitetna zunanja politika mora to ceno spoznati pravočasno, t.j. še pred prvo odločitvijo, in kasneje izkazati doslednost. Izmikanje in odstopanje od prvotnih stališč, ko nastopi čas plačila, se opazi in zelo zmanjša prestiž države.

V začetku letošnjega leta smo imeli v Sloveniji priložnost izkusiti pomen vprašanja verodostojnosti. Slovenija je poslala štiri častnike v pomoč iraškim oboroženim silam, za urjenje njihovih častnikov. Prispevek količinsko ni velik, pa tudi tveganje ni pretirano veliko. Tovrstna pomoč ima tudi oporo v resolucijah Varnostnega sveta OZN, četudi te ne nalagajo Sloveniji nobene konkretne obveznosti.

Vprašanje pa je, ali je tak korak primeren v razmerah, ko Irak vse bolj drsi v državljansko vojno in ko je dosednji razvoj temeljito diskreditiral politiko vojaške zamenjave nekdanjega diktatorskega režima v Iraku. K vprašanju te vrste je mogoče pristopati na različne načine, a samo eden zagotavlja naši državi verodostojnost. Slovenija je bila prej ali pozneje dolžna z dejanjem (ne le z besedami) pokazati svojo privrženost sedanji politiki urejanja razmer v Iraku. K temu jo obvezuje okoliščina, da se je Slovenija februarja 2003, dober mesec pred začetkom vojne, izrečno, z znano Vilniuško izjavo, priključila državam, ki so podprle vojno. S tem si je za lep čas odvzela svobodo kasnejšega samostojnega odločanja o vprašanjih v zvezi z Irakom. Čas plačila je prej ali pozneje moral priti. O pravilnosti odločitve, da se Slovenija priključi skupini, ki je podala Vilniuško izjavo je seveda mogoče – in potrebno – razpravljati. Po mojem mnenju je bila ta poteza nepotrebna in bi se ji bilo bolje izogniti.⁹ Ker pa je bila ta poteza narejena, moramo pač živeti z njenimi posledicami.

⁹ V času Vilniuške izjave in kasneje sem, tudi javno, izrazil kritiko odločitve, da je Slovenija pristopila k tej izjavi.

Danes Slovenija bolje razume, da so opredeljevanja do vprašanj vojne in miru zelo resna vprašanja, in da v teh, tako kot tudi drugih mednarodnih vprašanjih, beseda zunanjega ministra zavezuje državo. Prijatelji bodo od Slovenije pričakovali doslednost in bi zelo in upravičeno zamerili, če bi se Slovenija temu izneverila.

Seveda pa je treba razmišljati tudi o prihodnosti. Sedanja prisotnost v Iraku daje Sloveniji tudi pravico, da samostojno oceni položaj, kot ga sama razume, da se o tem posvetuje z drugimi, in da je pripravljena na nove zasuke v razvoju položaja, tako da bo lahko ob naslednji priložnosti resno in kompetentno odločala. Odločanje v zunanji politiki je namreč kontinuirano in letošnje odločitve v zvezi z Irakom gotovo niso zadnje.

Drugi pogoj kvalitetne zunanje politike je **angažiranost**. Zunanja politika ne bo kvalitetna, če bo pasivna in si ne bo sama iskala prostorov za svoje udejanjanje. To je posledica dejstva, da je sodobni svet, zlasti pa njegov evropski del, prepreden z mehanizmi posvetovanj, v katerih ne manjka iniciativnih dejavnikov, ki bi vselej želeli, da drugi, zlasti manjši med njimi, sledijo njihovi in ne svoji lastni presoji in zamislim. Ni težko voditi zunanje politike, ki se omejuje na stališča in na izbor vprašanj in načinov delovanja, ki so jih določili drugi. Najbrž tudi ni treba izgubljati besed o tem, da takšno vodenje zunanje politike ne more biti kvalitetno niti takrat, ko imamo opravka samo z iskrenimi prijatelji. V večini primerov pa moramo tudi razumeti, da želijo drugi pač uveljaviti svoje interese, in da je že zato nujno, da sami jasno opredelimo naše lastne interese. Angažiranost se torej začne z lastno analizo vprašanj in z lastno ugotovitvijo interesov, na tej podlagi pa se potem opredeli usmeritev in izvedba. Slednja bo včasih individualna, včasih pa v družbi z drugimi.

Tako kot v primeru verodostojnosti, je tudi v zagotavljanju pogoja angažiranosti potrebna velika mera rigoroznosti v oceni. Ni dobro, če se država vdaja iluziji o svoji angažiranosti in svoji resnični relevantnosti. Lep primer takšne iluzije je slovenska dejavnost v jugovzhodni Evropi, zlasti na območju nekdanje Jugoslavije. Velikokrat se sliši prijazne besede o tem, da Slovenci dobro poznamo Balkan in mentaliteto ljudi, zaradi česar naj bi na tem področju igrati poseb-

no vlogo. Ponavadi se niti ne pove v čem bi ta posebna vloga bila, poleg nameščanja slovenskih vojakov v mirovni operacijah na Balkanu. V vsem tem je veliko iluzij. Slovenci o jugovzhodni Evropi verjetno res nekaj vemo, ne bi pa bilo dobro, če ne bi opazili, da drugi vedo še več. Mednarodni dejavniki so angažirani na Balkanu že poldrugo desetletje in so se v tem času dodobra spoznali s položajem in njegovimi današnjimi lokalnimi akterji. Trdimo lahko celo, da udeleženci mednarodnih vojaških, političnih in humanitarnih misij vedo o mnogih podrobnostih več od Slovencev. Skromnost bi bila tu zelo dobrodošla. Opaziti moramo tudi, da so se v istem času na balkanskem prostoru afirmirali določeni vzorci diplomatskega angažiranja in reševanja problemov, ki Slovenije ne vključujejo. Po drugi strani pa so si nekatere druge države, zlasti Avstrija in v manjši meri Grčija, zgradile znaten vpliv, izražen tudi v stalni prisotnosti njihovih diplomatov na pomembnih mestih mednarodnega odločanja. In naposled, realistično moramo ugotoviti, da ima Slovenija z več državami nekdanje Jugoslavije odprta vprašanja, in da ima kot država naslednica nekdanje Jugoslavije določene omejitve, zaradi katerih ne more vidno sodelovati v mednarodnem diplomatskem posredovanju. Realna ocena vseh tovrstnih vprašanj je nujen pogoj za določitev adekvatne angažiranosti države.

Poleg omenjenih vprašanj (ki so vsa povezana s političnim realizmom) pa zahteva pogoj angažiranosti zunanje politike tudi njeno celovitost. Dobro je treba vedeti, kaj je celota zunanje politike. Brez tega ne bo mogoče pravilno razporediti sil in prav lahko se zgodi, da bo preveč energije porabljen za en del zunanje politike, premalo pa za druge. Negativne posledice take neuravnotežene angažiranosti se ne pokažejo takoj, ampak oslabijo zunanjepolitični sistem dolgoročno. In naposled, vselej se moramo spraševati, ali ima zunanja politika dovolj nalog, tudi glede geografsko in politično bolj oddaljenih vprašanj. Ne bi bilo prav, če bi se dopustilo, da se zunanja politika zaradi majhnosti države reducira samo na neposredno okolje države in na ta način sprejme provincialnost te ali one vrste. Ukvarjati se je treba z vsemi vprašanji, ki imajo univerzalni pomen in torej zadevajo tudi nas. Seveda pa se je treba tudi s temi vprašanji ukvarjati kompetentno.

Tretji pogoj za kvalitetno zunanjo politiko je njena **usklajenost**. Ta vsekakor zahteva dobro predstavo o celovitosti vsebine zunanje politike. Zahteva pa tudi usklajeno delovanje vseh, ki sodelujejo v njenem snovanju, oblikovanju in v izvedbi. Pomanjkanje takega delovanja slabi možnosti za doseg rezultata in je poleg tega tudi vidno, in zato zmanjšuje prestiž zunanje politike kot celote. Odkar je Slovenija članica Evropske unije, mora paziti, da so njene pobude vsaj predstavljene organom Unije, in da se to izrazi tudi v dokumentih Unije. V nasprotnem primeru se uveljavi vtis, da iniciativa ni dovolj resna. Humanitarna dimenzija pobude predsednika Republike pomoč v zvezi s krizo v Darfurju bi lahko imela večji učinek, če bi jo adekvatno podprla Evropska unija. Tako pa se je zgodilo, da je v času nenavadno intenzivne dejavnosti predsednika Slovenije, t.j. članice Evropske unije, slednja ustvarila vtis premajhne angažiranosti in celo nezainteresiranosti.¹⁰ Politične dimenzije te pobude pa niso bile realistično opredeljene. Pri njihovem snovanju in oblikovanju bi bilo gotovo mogoče doseči znatno izboljšanje, če bi bila posvetovanja celovitejša, in če bi bila stopnja usklajenosti v Sloveniji in na mednarodni ravni bolj ustrezna.

Usklajenost je treba jemati kot politično in nikakor ne zgolj tehnično vprašanje zunanje politike. Ne gre zgolj za organizacijske vidike komunikacije med dejavniki zunanje politike, ampak za kvaliteto procesa, ki zagotavlja zrelost in dognanost pobud in pravočasno angažiranje zunanjepolitičnega sistema. Ustrezna usklajenost zunanjepolitičnega sistema Slovenije bi morala zagotoviti, da ne bi prihajalo do sprožanja premalo premišljenih idej v iskanju končnega statusa za Kosovo, do neadekvatno pripravljenih diplomatskih iniciativ v zvezi s političnimi pogajanjimi o usodi Darfurja, in da bi se zmanjšalo število presenečenj, ki jih povzročajo dejanja sosedov Slovenije.

In naposled, a nikakor ne najmanj pomembno, med pogoji kvalitetne zunanje politike je tudi **privrženost načelom**. Načela dajo zunanji politiki določeno mero predvidljivosti, omogočajo lažjo

¹⁰ Kritika, ki jo je izrekel Juan Mendez, posebni svetovalec generalnega sekretarja OZN za preprečevanje genocida na tiskovni konferenci na sedežu OZN 7. aprila 2006. http://www.un.org/News/briefings/docs/2006/060407_Mendez_PC.doc.html

obrambo pred pritiski in lažje oblikovanje tistih predlogov, ki jih partnerji ne bodo sprejeli z veseljem. Vsaka dobra zunanja politika je kombinacija pragmatičnosti, načel in »hrbtenice«. Za majhne države ni težav s pragmatičnostjo, saj jih mednarodno okolje vselej sili k popuščanju, torej k najbolj elementarni obliki pragmatičnosti. Vendar pa se zgolj s pragmatičnostjo ne da doseči vseh ciljev zunanje politike. Včasih je treba tudi vztrajati pri svojem ali pa si prizadevati za nekaj, kar ne bo zlahka sprejeto. Opiranje na načela, ki vežejo vse člane mednarodne skupnosti ali pa člane organizacije, bo v takšnih primerih v pomoč. Tudi zahtevki, naslovljeni sosedom, imajo večje možnosti za uspeh, če se jih lahko opre na načela, kot pa če izražajo zgolj lasten zunanjepolitični interes.

Načela pa je treba braniti tudi takrat, ko niso neposredno uporabna ali ko ne gre za neposredno obrambo že prizadetega interesa. Posebej pomembno ilustracijo omogoča načelo, da je treba mednarodne pogodbe spoštovati (*pacta sunt servanda*). Osimski sporazumi z Italijo, katerih naslednica je tudi Slovenija, veljajo. Odstopanje od njih je mednarodnopravno problematično in lahko predstavlja tudi mednarodni delikt. Vztrajanje morebiti ne bo vselej razumljeno. Ne glede na to pa je v daljšem časovnem obdobju vztrajanje pri takšnih temeljnih načelih edina obramba zoper samovoljo in pritisk močnejših. Izkušnje malih držav so pomen načel za njihovo zunanjo politiko že velikokrat potrdile. Nobenega razloga ni, da bi v to spoznanje dvomili ali pa, da bi morali njegovo veljavo preiskovati z novimi eksperimenti. Načelnost te vrste je nujna sestavina prizadevanja za odličnost.

Za sklep

V iskanju poti k mednarodni odličnosti čakajo nas, Slovence, še mnoge izkušnje. Na nekaterih področjih, kot sta gospodarstvo in znanost, je do neke mere že znano, kakšna je teža Slovenije, in kakšen potencial lahko še razvijemo. Ni razlogov, da - ob smotrni in realistični dejavnosti, ki je za Slovence značilna - svojih ciljev ne bi dosegli. V zunanji politiki pa je drugače. Tu nas čaka še veliko dela, s katerim bomo morali utrditi štiri temeljne vrednote kvalitetne zunanje politike: ***verodostojnost, angažiranost, usklajenost in pri-***

vrženost načelom. Četudi smo dosegli veliko, zlasti na področju vključevanja v mednarodne institucije, nas čaka delo pri graditvi položaja Slovenije v teh institucijah. Tu nam bo v oporo razmeroma čvrst gospodarski razvoj in dobra stopnja kulturne kohezije. Za rešničen uspeh pa bo potrebno tudi umno vodenje zunanje politike. Razpravi o tej nalogi naj bo namenjen tudi ta prispevek.

Ključne besede:

Iskanje poti k mednarodni odličnosti
Posameznik, ustvarjalnost, zunanja politika, verodostojnost.

Key words:

In search of the path towards international excellence
The individual, creativity, foreign, policy, credibility.